

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

А Л Е Н А К У Р Ы Л А

Упершыню на гэтую ўсходнеславянскую даследчыцу звярнуў увагу яшчэ ў 1970-я гады адразу пасля публікацыі другога тома знакамітай працы Міхаіла Булахава «Восточнославянские языковеды» [2, с. 334–335] і зрабіў у ёй закладку на будучае. Здзівілі адсутнасць дат жыцця (і гэта ў XX ст.!), а таксама выключна сціплыя біяграфічныя звесткі. І толькі ледзь не праз сорак гадоў яе прозвішча зноў трапіла ў поле зроку падчас працы над артыку-

лам пра жыццё і навуковую дзейнасць акадэміка Беларускай акадэміі навук, слаўтага мовазнаўцы Мікалая Дурнаво, які рэцэнзаваў у адным з інбелкультаўскіх навуковых зборнікаў працы даследчыцы, прысвечаныя беларускім гаворкам.

Нарадзілася Алена Барысаўна Курыла (дзявочае прозвішча невядомае) у горадзе Слоніме Гродзенскай вобласці 6 кастрычніка (па старым стылі) 1890 г. у яўрэйскай сям'і. Скончыла гімназію [2, с. 334] і працягнула вучобу (па большасці наяўных звестак у – Львоўскім універсітэце) [4, с. 377; 22, с. 300]. Аднак у некаторых крыніцах паведамляецца, што пачала вышэйшую адукацыю ў 1908 г. на філалагічным аддзяленні філасофскага факультэта Кёнігсбергскага ўніверсітэта, а ў 1911 г. паступіла на аддзяленне славяназнаўства гістарычна-філалагічнага факультэта Вышэйшых жаночых курсаў пры Варшаўскім універсітэце [5]. Затое ўсе крыніцы інфармацыі адзіныя ў тым, што скончыла яна навучанне ў Варшаве напярэдадні Першай сусветнай вайны ў 1913 г. і атрымала дыплом настаўніцы педагогікі, гісторыі педагогікі і методыкі рускай мовы. На той час у Варшаўскім універсітэце і Вышэйшых жаночых курсах пры ім працавалі такія аўтарытэтныя навукоўцы і педагогі, як Яўхім Карскі, Яўген Тымчэнка і інш.

На думку сучасных украінскіх даследчыкаў, першым, хто абудзіў цікавасць Алены Курыла да ўкраінскай мовы і культуры, быў знакаміты філолаг, адзін з заснавальнікаў украінскай Акадэміі навук Яўген Гымчэнка, якога апошнім часам называюць нават яе настаўнікам [4, с. 377], а таксама ўкраінскі студэнт Варшаўскага ўніверсітэта Дзмітрый Курыла, што неўзабаве стаў яе мужам і пад чым прозвішчам яна так і пражыла сваё нялёгкае і не надта працяглае жыццё [22, с. 59].

Невядома, дзе і чым займалася Алена Курыла ў перыяд з 1913 г. да 1916 г., але, як вынікае з яе публікацый, у 1917 г. яна ўжо знаходзілася ў Кіеве і прымала самы актыўны ўдзел у навукова-даследчай і педагогічна-асветніцкай працы па «ўкраінізацыі» школы (кароткая прадмова да яе першай граматыкі ўкраінскай мовы падпісана вераснем 1917 г.). Ужо ў 1918 г. у Кіеве друкуюцца тры выданні яе падручніка па ўкраінскай мове для вучняў пачатковых класаў, які стаў адным з самых папулярных

школьных дапаможнікаў і вытрымаў да 1927 г. аж 13 выданняў [9], а таксама рэцэнзіі на працы іншых даследчыкаў [12].

З 1921 г. Алена Курыла выкладае ў Кіеўскім інстытуце народнай асветы (прыкладна да 1923 г.) [22, с. 59]. У гэтым жа годзе адбываецца рэструктурызацыя Украінскай акадэміі навук, у выніку чаго ўтвараецца асобны Інстытут украінскай навуковай мовы, дзе ў штаце першага года працы зацвярджаецца ўсяго адна стаўка навуковага работніка, і на гэтую стаўку прымаюць нашу суайчынніцу. У выніку яна прызначаецца членам прэзідыума-філолагам Інстытута, членам-супрацоўнікам хімічнай секцыі прыродазнаўчага аддзела і філалагічнай секцыі сацыяльна-эканамічнага аддзела. Акрамя таго, яна з'яўлялася актыўным членам Дыялекталагічнай камісіі Украінскай акадэміі навук, неаднаразова выязджала на палявыя даследаванні ў розныя рэгіёны Украіны, удзельнічала ў працы Камісіі па ўпарадкаванні ўкраінскага правапісу пры Наркамасветы Украіны [4, с. 377]. З 1925 г. уключаецца ў працу Этнаграфічнай камісіі, а з 1926 г. становіцца членам і Краязнаўчай камісіі Акадэміі навук.

У 1930 г. адчыняецца Інстытут мовазнаўства АН УССР – і Алена Курыла адразу прызначаецца намеснікам дырэктара інстытута і адначасова – загадчыкам аддзела сучаснай (жывой) украінскай мовы. Навукова-арганізацыйных клопатаў значна дадалося. На працягу першых гадоў працы на новых пасадах яна ўдзельнічала ў выкананні такіх навуковых тэм, як «З метадалогіі лінгвістычных даследаванняў», «Ацэнка пашыранай граматычнай літаратуры ў святле дасягненняў матэрыялістычнай лінгвістыкі», «Украінская літаратурная мова паслякастрычніцкага перыяду». Аднак 4 лютага 1933 г., як і многія іншыя актыўныя і аўтарытэтныя дзеячы нацыянальнай навукі і культуры, была арыштавана за ўдзел у «контррэвалюцыйнай нацыяналістычнай арганізацыі» [20, с. 300], але 24 лютага вызвалена з-пад арышту, а неўзабаве (праз паўтара месяцы) звольнена з працы [4, с. 377].

Тут, відаць, варта спыніцца на некаторых абставінах асабістага жыцця Алены Курыла. У даступных нам крыніцах пра яе прыватнае жыццё і навуковую дзейнасць звесткі досыць скупыя і дакладна не акрэсленыя. Нічога невядома, як склалася асабістае

жыццё з афіцыйным мужам Дзмітрыем Курылам. З таго, што мы даведаліся, можна хіба толькі зрабіць выснову, што на пачатку 1920-х гадоў муж апынуўся па-за межамі СССР і назад не вярнуўся. Як сцвярджае Юрый Шавялёў на падставе пісьмовага сведчання доктара Т. Алесіюка, Дзмітрый Курыла ў часы Украінскай народнай рэспублікі некаторы час быў старшыной арміі УНР, а затым – супрацоўнікам прэс-бюро пры ўкраінскай дыпламатычнай місіі ў Варшаве [22, с. 59]. Магчыма, пасля спынення дзейнасці УНР яму на радзіму шлях быў зачынены, а неразведзеная Алена Курыла пры жывым мужу засталася ў Кіеве адна. У гэты час ва Украінскую акадэмію навук прыходзіць на працу буйны фалькларыст-музыказнаўца Клімент Квітка, муж Лесі Украінкі, што памерла ў 1913 г. У бурным акадэмічным асяроддзі 1920-х гадоў жыццёвыя дарогі двух таленавітых навукоўцаў перакрываюцца. Невядома, з якога часу, але, людзі адзінокія, яны пачалі жыць разам грамадзянскім шлюбам і актыўна займацца навуковымі даследаваннямі, нярэдка сумеснымі. У 1933 г. Клімент Квітка па тым жа абвінавачванні таксама быў арыштаваны, але неўзабаве вызвалены з пад варты. Пасля гэтага, каб пазбегнуць новага пераследу, навукоўцы вырашылі пакінуць Украіну і пераехалі на пастаяннае жыхарства ў Маскву, дзе, натуральна, спадзяваліся пазбавіцца непрыемнасцей, што напаткалі іх у Кіеве.

Клімент Квітка пачаў выкладаць у Маскоўскай кансерваторыі, а Алена Курыла – у Маскоўскім абласным педагагічным інстытуце. Аднак надзеі навукоўцаў на спакойнае жыццё і цікавую навуковую працу аказаліся марнымі. Ужо 8 лютага 1934 г. Клімент Квітка ў адзін і той жа дзень з Апанасам Сялішчавым, Віктарам Вінаградавым і Пятром Растаргуевым быў арыштаваны па маскоўскай справе «Расійскай нацыянальнай партыі», адным з галоўных фігурантаў па якой, як вядома, праходзіў акадэмік Беларускай акадэміі навук Мікалай Дурнаво [1, с. 15 і інш.]. Сваёй віны К. Квітка не прызнаў, тым не менш быў асуджаны на тры гады лагераў і адбываў пакаранне ў Карагандзе (Казахстан) [1, с. 81]. Невядома, ці арыштоўвалася ў 1934 г. у Маскве Алена Курыла (найвергагодней, што не), але ў ліку падазраваных па

справе яна ўсё ж праходзіла. У дачыненні да Алены Курыла і яшчэ 35 чалавек праваахоўнымі органамі было прынята рашэнне аб неабходнасці «дадатковага расследавання і ўдакладнення наяўных матэрыялаў» і вылучэнні іх у асобную вытворчасць [1, с. 78]. Такім чынам, указаны дакумент пацвярджае, што і яна разглядалася следствам як магчымы ўдзельнік міфічнай антыдзяржаўнай арганізацыі пад назвай «Расійская нацыянальная партыя».

Зноўку Алена Курыла вярнулася да педагагічнай працы, але 5 кастрычніка 1938 г. у чарговы раз была арыштавана. Яна, як і К. Квітка, не прызнала сваёй віны ў прыналежнасці да «ўкраінскага контррэвалюцыйнага нацыяналістычнага падполля»:

«Вінаватай сябе ў прыналежнасці да контррэвалюцыйнай нацыяналістычнай арганізацыі не прызнаю. Я прызнаю сябе вінаватай у тым, што ў 1917–1927 гг. я вяла антысавецкую нацыяналістычную лінію, якая заключалася ў тым, што нормы ўкраінскай літаратурнай мовы ўстанаўліваліся ў маіх вучэбных працах не шляхам збліжэння з рускай літаратурнай мовай, а шляхам аддалення» [1, с. 146].

Нягледзячы на гэта, Алена Курыла была прызнана вінаватай і асуджана на 8 гадоў лагераў. Пакаранне яна адбывала таксама ў Карагандзе (Казахстан). У гэты складаны час ёй спрабаваў дапамагчы і маральна падтрымаць толькі адзін чалавек – П. Увядзенскі (грамадзянскі муж пасля Клімента Квіткі), які накіраваў у пракуратуру г. Масквы ў 1940 г. некалькі скаргаў, у якіх паведамляў, што «ведае Курыла як выдатнага вучонага і... упэўнены ў невінаватасці Курыла, што яна агавораная, і што Курыла прызнана медыцынскай камісіяй пазбаўленай працаздольнасці на 70%» [1, с. 148]. У заключэнні памочніка пракурора г. Масквы ад 31 студзеня 1941 г. на гэтыя скаргі зроблены наступны запіс: «Праверкай матэрыялу справы ўстаноўлена, што Пастанова Асобнай нарады ад 3-га красавіка 1939 г. у дачыненні да Курыла А. Б. вынесена ў поўнай адпаведнасці з матэрыяламі справы... Лічу, што падстаў для вынясення пратэсту па справе няма» [1, с. 148]. Вызвалена Алена Курыла была 5 кастрычніка 1946 г. Па некаторых звестках пасялілася недзе на поўначы Расіі (пасля

зняволення яна не мела права пражываць у буйных гарадах) [гл., напрыклад: 22, с. 60], да навукова-педагагічнай дзейнасці не вярнулася і дакладная дата яе смерці пакуль што невядомая (усе крыніцы ўмоўна падаюць 1946 г.). Цалкам рэабілітавана толькі ў 1989 г. [1, с. 189].

Як слушна адзначае Юрый Шавялёў, навуковыя працы Алены Курыла «выразна падзяляюцца на чатыры цыклы» [22, с. 60]. На пачатку сваёй навуковай дзейнасці яна актыўна займалася пытаннямі ўнармавання ўкраінскай літаратурнай мовы. У гэтым кірунку, як вядома, галоўная заслуга ва ўкраінскай лінгвістыцы належыць Алексу Сіняўскаму, які займаўся ўпарадкаваннем правапісу, арфаэпіі і марфалогіі, Усеваладу Ганцову, што ўнармаваў агульную лексіку, і Алене Курыла, якая распрацоўвала тэрміналогію шэрага прыродазнаўчых дысцыплін, фразеалогію, словаўтварэнне і сінтаксіс сучаснай украінскай літаратурнай мовы: «Без дзейнасці гэтых трох выдатных мовазнаўцаў сучасная ўкраінская літаратурная мова мела б іншы характар» [22, с. 63].

Пачала яна з падрыхтоўкі і выдання невялікага падручніка ўкраінскай мовы для пачатковых класаў [9], што, як мы ўжо адзначалі, атрымаўся выключна ўдалым і на працягу 1918–1927 гг. вытрымаў аж 13 выданняў! З цягам часу падручнік дапрацоўваўся і пашыраўся. На прызнанні Юрыя Шавялёва, які ў 1918 г. таксама вывучаў украінскую мову ў першым класе кіеўскай школы па дапаможніку Алены Курыла, «гэтая кніжка... пакінула, магчыма, большы след у свядомасці пакалення тых гадоў, чым шмат іншых кніжак» [22, с. 63].

На думку сучасных лінгвістаў, дапаможнік Алены Курыла – гэта не навуковая праца, а выразна практычнае выданне, «ён абуджаў любоў да сваёй краіны і мовы і замацоўваў нормы гэтай мовы» [22, с. 63]. Запатрабаванасць на той час ва Украіне названага падручніка і яго грамадскае значэнне добра ілюструе наступны факт: тыраж, напрыклад, дзевятага выдання (Кіеў – Харкаў, 1924 г.) налічваў 150 тысяч асобнікаў.

Як адзначалася вышэй, значны ўплыў аказала Алена Курыла на фарміраванне фразеалагічных, словаўтваральных і сінтаксічных нормаў сучаснай украінскай літаратурнай мовы. Важнае

значэнне ў гэтай справе мела яе праца «Заўвагі па сучаснай украінскай літаратурнай мове» [17], што вытрымала аж тры выданні ў 1920-я гады. Пры гэтым кожнае выданне значна дапрацоўвалася і пашыралася ад 47 старонак (1-е) да 246 старонак (3-е). Фактычна менавіта апошняе выданне стала аўтарытэтным даведнікам па асноўных сінтаксічна-стылістычных нормах украінскай літаратурнай мовы. На думку Юрыя Шавялёва, шматлікія аўтары многіх іншых падручнікаў і дапаможнікаў украінскай мовы, што выдаваліся ў той час, на самой справе «папулярызавалі прапановы Курыла» [22, с. 64–65]. Зараз многія з тагачасных яе працовак з’яўляюцца нормай літаратурнай мовы: «Цяпер усе гэтыя рысы ўкраінскай літаратурнай мовы падаюцца як само сабой зразумелае, аднак упершыню паказаць іх і слушна абгрунтаваць – гэта была вялікая заслуга Курыла» [22, с. 65].

Зразумела, што не ўсе цалкам яе прапановы «прыжыліся» ў літаратурнай мове. Як і ў беларускай лінгвістычнай гісторыі 1920-х гадоў, некаторыя парады Алены Курыла скіраваны на рэстаўрацыю даўно адмерлых старажытных формаў, мелі «рамантычна-народніцкі характар» [22, с. 66] і, натуральна, не маглі быць прынятыя навуковай грамадскасцю. Як падкрэсліваюць даследчыкі, дапаможнік Алены Курыла [17] вызначаўся «спалучэннем фантастычнасці і гістарычнага фону з практычнымі высновамі і далёка большай цвярозасцю і стрыманасцю ў высновах пры большай іх шырыні...». Таму і не дзіўна, што яна стала «найсаліднейшай навуковай працай украінскага мовазнаўцы ў гэтай галіне» [22, с. 69].

Ужо з 1918 г. Алена Курыла актыўна ўключаецца ў тэрміналагічную працу. Яна складае і публікуе руска-ўкраінскі слоўнік медыцынскай тэрміналогіі [13] і ўкраінскай фізічнай тэрміналогіі [14]. Неўзабаве, як і ў Беларусі, пры Украінскім навуковым таварыстве была створана тэрміналагічная камісія, у склад якой увайшла і наша суайчынніца. Да 1920 г. камісія склала 5 тамоў тэрміналагічных слоўнікаў па розных галінах навукі. Алена Курыла ўклала і выдала слоўнік хімічнай тэрміналогіі [15], адрэдагавала слоўнік батанічнай наменклатуры (каля 66 тысяч картак) [19], анатамічнай лексікі [21] і інш.

У сярэдзіне 1920-х гадоў Алена Курыла пераклочыла сваю ўвагу з навуковай тэрміналогіі на даследаванне ўкраінскіх гаворак і гісторыі ўкраінскай мовы. Пачынаючы з 1922 г., на працягу пяці гадоў запар яна кожнае лета выязджае ў дыялекталагічныя экспедыцыі «са сваім нязменным спадарожнікам з гэтага часу выдатным этнографам-музыказнаўцам Кліментам Квіткай» [22, с. 70]. Яна вывучае і апісвае спачатку цэнтральнаўкраінскія гаворкі, потым звяртае сваю ўвагу на паўночнаўкраінскія, (яны непасрэдна мяжуюць з беларускімі і лічыліся ва ўкраіністыцы пераходнымі да паўднёваўкраінскіх гаворак), друкуе шэраг цікавых прац [6; 7; 8; 16; 18], а затым даследуе крайнія паўднёва-заходнія гаворкі Падолля.

Дыялекталагічныя запісы Алены Курылы як адзначаюць навукоўцы, вылучаюцца дакладнасцю перадачы фанетычных асаблівасцей даследаванай гаворкі. Яна згадоўвала, як правіла, маўленне жыхароў розных узроставых пакаленняў, на што, дарэчы, як дадатны бок яе прац звярнуў увагу і Мікалай Дурнаво [3], уважліва фіксавала мясцовую лексіку, не абмінала і фальклорна-этнаграфічных адметнасцей мясцовых жыхароў. На думку Ю. Шавялёва, ажыццёўленае Аленай Курыла апісанне беларускай гаворкі сяла Харобрычаў на Чарнігаўшчыне ўвогуле паклала пачатак новаму этапу ў развіцці ўкраінскай апісальнай дыялекталогіі, якое зрабіла немагчымым у будучым з'яўленне дылектанцка-бездапаможных апісанняў асобных гаворак...» [22, с. 72].

Усе запісы пачасных гаворак выкананы згодна з наступным планам: кароткае апісанне гісторыі вёскі, яе эканамічнага развіцця і сучаснага стану; характарыстыка рэспандэнтаў (пры гэтым указана, ці ёсць адрозненні ў маўленні жыхароў розных пакаленняў); занатаваныя моўныя асаблівасці гаворкі, спісы дыялектнай лексікі, цікавы фальклорна-этнаграфічны матэрыял. Менавіта па такой схеме аформлена большасць яе даследаванняў асобна ўзятых гаворак. Для сучасных беларускіх вучоных найперш тры працы даследчыцы [6; 7; 18] уяўляюць асаблівую цікавасць, паколькі маюць самае непасрэднае дачыненне да беларускай мовы, хаця беларускі матэрыял яна выкарыстоўвала і ў іншых сваіх публікацыях. Калі першая з іх [18] з'яўляецца дас-

таткова падрабязным апісаннем фанетычных і часткова марфалагічных асаблівасцей гаворкі жыхароў сяла Харобрычаў на Чарнігаўшчыне, кваліфікавана прааналізаванай у згаданай вышэй рэцэнзіі Мікалая Дурнава [3], то дзве наступныя [6; 7] маюць выразна апісальна-аналітычны характар. Адна з іх прысвечана працэсу пераўтварэння ў манафтонгі, пашыраных на Чарнігаўшчыне і ў некаторых палескіх гаворках Беларусі так званых дыфтонгаў, а другая – праблеме дысімілятыўнага акання. Абедзве публікацыі напісаны даследчыцай на матэрыяле гаворкі жыхароў сяла Харобрычаў, якая ў параўнанні з іншымі гаворкамі Чарнігаўшчыны выступае «адбіткам аднаго этапу развіцця ўкраінскага або беларускага вакалізму, іншыя мясцовасці адлюстроўваюць іншыя этапы, і такі падзел фактаў у прасторы становіцца своеасаблівым адбіткам іх падзелу ў часе – у гісторыі ўкраінскай і беларускай моў» [22, с. 73].

Пры разглядзе дысімілятыўнага акання яна апаніравала тэорыі Аляксея Шахматава па гэтай праблеме і паспрабавала даказаць, што дысімілятыўнае аканне не залежыць ад артыкуляцыі доўгіх і кароткіх галосных. На думку Алены Курыла, дысімілятыўнае аканне з’яўляецца вынікам узмацнення экспіраторнага націску, які выклікае рэдукцыю галоснага ў папярэднім складзе, і гэтая рэдукцыя азначае набліжэнне органаў маўлення да стану спакою, або да «найшырэйшай» іх пазіцыі. У прыватнасці, калі націскны галосны вузкі, то гэта спараджае найшырэйшы гук у складзе перад ім. Прынцыпам і становіцца самы шырокі гук перад наступным вузкім націскным галосным, а гэта значыць – найдаўжэйшы стан спакою перад наступнай напружанай вузкай артыкуляцыяй. Акрамя таго, гэта звязана з пачаткам узмацнення экспіраторнай сілы яшчэ ў пераднаціскным складзе [7, с. 69–70]. Такім чынам, А. Курыла праанавала адзін з першых у славістыцы крытычных аналізаў тэорыі паходжання дысімілятыўнага акання расійскага акадэміка Аляксея Шахматава.

Ва ўкраінскай дыялекталогіі Алена Курыла выступіла піянерам у вывучэнні асаблівасцей жэстаў і мімікі ўкраінцаў, выгукаў, дзіцячага маўлення, «тайных» моў, пачатковых этапаў пісьма, знакаў на тканых вырабах, на татуіроўках, спосабаў сігналіза-

цы, сімволікі колераў і інш. [10]. Складзеная праграма сведчыць пра тое, што яе аўтар быў добра дасведчаны пра даследаванні замежных вучоных па тэме, а таксама меў і карысны ўласны вопыт.

Неабходна таксама звярнуць увагу і на публікацыю Аленай Курыла змястоўнага зборніка дыялектных матэрыялаў [8], у якім змешчана шмат лексікі з тэрыторыі акаючых гаворак Чарнігаўшчыны, а таксама невялікі слоўнічак з Брэсцкага і Кобрынскага павеатаў Гродзенскай губерні [8, с. 83–84]. У публікацыі з тэрыторыі сучаснай Беларусі пададзена 30 слоў, запісаных і перададзеных Алене Курыла ў 1923 г. Юрыем Стаянавым, які нарадзіўся ў Брэсцкім павеце (магчыма, быў студэнтам Кіеўскага інстытута народнай асветы, у якім з 1921 г. да 1923 г. выкладала А. Курыла).

У галіне гісторыі ўкраінскай мовы Алена Курыла займалася ў асноўным такой важнай праблемай гістарычнай фанетыкі ўкраінскай мовы, як пераход $o, e > i$ ў новых закрытых складах, якой яна прысвяціла некалькі публікацый [3: 22 і інш.]. Упершыню ва ўкраіністыцы па-новаму і дастаткова пераканаўча растлумачаны некаторыя найскладанейшыя праблемы гісторыі ўкраінскай мовы. Так, на думку даследчыцы, развіццё o, e ў новых закрытых складах у паўночных і паўднёвых украінскіх гаворках мае прынцыпова адрозны характар і абумоўлена гэта рознасцю акцэнтных сістэм акрэсленых гаворак у момант фарміравання і пазнейшага іх зліцця: «украінскія дыялекты ў іх сучасным стане даюць падставы сцвярджаць, што ў аснове іх ляжаць дзве гукавыя сістэмы, адрозныя сваімі асноўнымі тэндэнцыямі» [11, с. 75].

Тэорыя Алены Курыла дастаткова арыгінальная і перспектыўная з навуковага пункта погляду, аднак патрабавала пацвярджэння большай колькасцю моўных фактаў, каб быць прынятай навуковай грамадскасцю або, наадварот, пэўным чынам зменнай ці ўвогуле адвергнутай. Гэтыя навуковыя напрацоўкі Алены Курылы расчынялі настолькі прывабныя навуковыя перспектывы ў дадзенай галіне лінгвістыкі, што «ўся гісторыя ўкраінскай мовы гатовая была раскрыцца ў новым святле. Сама Курыла гэта выразна ўсведамляла і планавала шэраг далейшых даследаванняў, якія павінны былі ўжо не толькі апрацоўваць далей канкрэтныя тэмы ўкраінскай гістарычнай фанетыкі, але і ставіць

праблемы агульнага, сінтэтычнага характару» [22, с. 76]. Аднак навуковыя планы не былі ажыццёўлены з прычыны распачатых ганенняў на дзеячаў нацыянальнай навукі і культуры ў тагачасным СССР, у тым ліку і ва Украіне. Варта таксама заўважыць, што ў савецкім мовазнаўстве яе тэорыя асаблівага рэзанансу не выклікала (ва Украіне яна ў навуковым друку ўвогуле нават не абмяркоўвалася), а падтрымку атрымала ў асноўным ад замежных вучоных Андрэ Мазона, Антуана Мее і некаторых іншых, хоць былі і крытычныя публікацыі, напрыклад Уладзіслава Курашкевіча (1931 г.), што лішні раз пацвярджае навуковую вартасць і арыгінальнасць прапанаванай гіпотэзы.

Не заставаліся ў працах Алены Курыла без увагі і некаторыя агульналінгвістычныя праблемы. Аналіз яе публікацый сведчыць пра шырокі навуковы круггляд даследчыцы: у іх часта сустракаюцца спасылкі на Шарля Балі, Івана Бадуэна дэ Куртэнэ, Фердынанда дэ Сасюра, Антуана Мее, Гуга Шухарта, Жазэфа Вандрыеса, Ота Есперсана і іншых аўтарытэтных замежных лінгвістаў, чаго не заўсёды спаткаеш у навуковых працах «пераважнай большасці ўкраінскіх славістаў таго часу» [22, с. 85]. Паколькі і сама Алена Курыла актыўна займалася дыялекталагічнымі даследаваннямі, то найбольшую ўвагу ў сваіх працах яна надавала публікацыям Г. Шухарта і яго тэорыі бесперапыннага скрыжоўвання моў і гаворак.

Нельга абысці ўвагай і шэраг рэцэнзій, апублікаваных Аленай Курыла ў 1920-я гады на розныя тагачасныя выданні: першы выпуск другога тома расійска-ўкраінскага слоўніка (1929 г.), дапаможнік па ўкраінскай мове С. Кульбакіна (1919 г.), дапаможнік М. Дурнаво «Уводзіны ў гісторыю рускай мовы» (1927 г.) і інш. Яны вызначаюцца падрабязным аналізам прац, глыбокім аналітызмам, а кожнае пярэчанне аўтару навукова аргументаванае і пацверджанае ўласнымі моўнымі фактамі.

Пасля 1932 г. у навуковым друку публікацыі за подпісам Алены Курыла пакуль што не выяўлены, ды іх, напэўна, і не было. Думаецца, гэта абумоўлена не стратай цікавасці даследчыцы да лінгвістычнай навукі, тым больш, што яна выкладала ў Маскоўскім абласным педінстытуце, а палітычнымі абвінавачваннямі,

прад'яўленымі ёй яшчэ ў Кіеве ў лютым 1933 г. Пасля гэтага ў навуковым друку Украіны рэгулярна з'яўляліся асуджальныя артыкулы пра «варожую» дзейнасць украінскіх нацыяналістаў, у пераліку якіх называлі і Алену Курыла. Зараз у навуковым украінскім друку яна характарызуецца як даследчыца, што пакінула значны след у многіх галінах украінскай лінгвістыкі. Важнасць яе ўнёску найбольш выразна характарызуе той факт, што ў 1994 г. у Львове нават была абаронена кандыдацкая дысертацыя «Мовазнаўчыя погляды Алены Курыла» (аўтар – Н. Глібчук). Для сучаснай беларусістыкі цікавыя яе працы па акаючых гаворках Чарнігаўшчыны, а таксама поўдня Беларусі, таму яе прозвішча, несумненна, павінна заняць належнае месца і ў гісторыі беларускага мовазнаўства.

Л і т а р а т у р а

1. Ашнин, Ф. Д. «Дело славистов»: 30-е годы / Ф. Д. Ашнин, В. М. Алпатов / отв. ред. Н. И. Толстой. – М. : Наследие, 1994. – 285 с.
2. Булахов, М. Г. Восточнославянские языковеды : библиографический словарь : в 3 т. / М. Г. Булахов. – Минск : БГУ, 1976–1978. – Т. 2. – 1977. – 352 с.
3. Дурнаво, М. М. Працы Алёны Курылавай у галіне дыялекталогіі і гісторыі беларускай і ўкраінскай мовы / М. М. Дурнаво // Запіскі адзела гуманітарных навук Беларускай Акадэміі навук. – Менск, 1929. – Кн. 9. – Т. 2 : Працы класа філалогіі. – С. 317–320.
4. Институт мовознавства ім. О. О. Погребні НАН Украіны – 75, 1930–2005 : матеріалы до історыі / редкол. : В. Г. Скляренко (відп. ред.) [і ін.]. – К. : Довіра, 2005. – 565 с.
5. Курило Олена Борисівна // Энциклопедія Сучасної України (ЕСУ) [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://encyclopedia.kiev.ua/vydaniya/kurylo.php>. – Дата доступу: 04.11.2016.
6. Курило, О. Б. До пытання про походження північноукраїнських рефлексів *o – ue, we, wu, e* / О. Б. Курило // Збірник Комісії для дослідження історії української мови ВУАН. – К. : ВУАН, 1931. – Т. I. – С. 79–85.
6. Курило, О. Б. До пытання про умови розвитку дисимілятивного акання / О. Б. Курило // Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. – № 16. – 1928. – С. 48–72.
7. Курило, О. Б. До характеристики і процесу монофтонгізації чернігівських дифтонгічних звуків / О. Б. Курило // Україна. – 1925. – Кн. 5. – С. 14–37.
8. Курило, О. Б. Матеріалы до української діалектології та фольклористики / О. Б. Курило. – К. : ВУАН, 1928. – 135 с.
9. Курило, О. Б. Початкова граматыка української мови / О. Б. Курило. – К. : Криниця, 1918. – Ч. I. – 63 с. ; Курило, О. Б. Початкова граматыка української мови / О. Б. Курило. – К. : Криниця, 1918. – Ч. II. – 47 с.
10. Курило, О. Б. Програма до збірання этнографічных матеріялів. I. Початки мови. II. Таемні мови. III. Ономастыка. IV. Початки письма / О. Б. Курило // Збірник Історично-філологічного відділу ВУАН. – К. : ВУАН, 1923. – 34 с.
11. Курило, О. Б. Про незалежну від наголосу змiну *a* по м'яких консонантах та по *i* в українських діалектах / О. Б. Курило // Український діалектологічний збірник. – К. : ВУАН, 1929. – Кн. 2. – С. 75–107.
12. Курило, О. Б. [Рецензія] / О. Б. Курило // Вільна Українська Школа. – 1918–1919. – № 3. –

С. 196–197. – Рец. на вид.: Словничок російсько-український медичної термінології. – К. : Вид. «Укр. Медичн. Вістей», 1918. – 31 с. ; Курило, О. Б. [Рецензія] / О. Б. Курило // Літературно-науковий вісник. – 1917. – Кн. 4. – С. 153–154. – Рец. на вид.: Короткий російсько-український словничок термінів природознавства та географії. – 3-е вид., доп. – Миргород, 1917. – 32 с. ; Курило, О. [Рецензія] / О. Б. Курило // Вільна Українська Школа. – 1918. – 1918–1919. – № 5. – С. 325. – Рец. на вид.: Науменко, В. П. Руководство для изучения украинского языка в русских школах / В. П. Науменко. – К. : Вид. Т-ва «Стара Громада», 1918. – Вып. 1 : 1. Учение о звуках. 2. Словообразование. – 65 с.

13. Курило, О. Б. Російсько-український словничок медичної термінології / О. Б. Курило // Українські Медичні Вісті. – 1918. – Кн. 1. – С. 306–319.

14. Курило, О. Б. Словник української фізичної термінології (проект) / О. Б. Курило. – К., 1918. – Т. I, вып. I. – 133 с.

15. Курило, О. Б. Словник хімічної термінології (проект) / О. Б. Курило. – К. : ДВУ, 1923. – 142 с.

16. Курило, О. Б. Спроба пояснити процес зміни *o, e* в нових закритих складах у південній групі українських діалектів (з мапою Поділля) / О. Б. Курило. – К. : ВУАН, 1928. – 88 с.

17. Курило, О. Б. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Б. Курило. – К. : Всеукраїнське вид-во, Київська філія, 1920. – 47 с.; 3-е від. – К., 1925. – 246 с.

18. Курило, О. Б. Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки села Хоробричів давніше Городнянського повіту, тепер Сновської округи на Чернігівщині / О. Б. Курило. – К., 1924. – 111 с.

19. Словник ботанічної номенклатури (проект). – К. : ДЗУ, 1928. – XXXII + 319 с.

20. Українська мова : енциклопедія. – 3-е вид. зі змін. і доп. – К. : Укр. енцикл., 2007. – 856 с.

21. Цешківський, Ф. Nomina anatomica ucrainica / Ф. Цешківський, О. Черняхівський. – К., 1925. – 82 с.

22. Шевельов, Ю. В. Портрети українських мовознавців / Ю. В. Шевельов. – К. : КМ Академія, 2002. – 132 с.

Л Е А Н І Д Л Е Ў Ш Ч А Н К А

Леанід Іванавіч Леўшчанка (Леўчанка; псеўданім *Лявон Леўш*) нарадзіўся 17 жніўня (па новым стылі) 1882 г. Дакладнае месца нараджэння застаецца невядомым: сам ён у адных дакументах указваў Кіеў, а ў другіх – Гомель тагачаснай Магілёўскай губерні (што больш верагодна) [10, арк. 28, 30]. Сям'я была бедная. Маці зарабляла на жыццё праннем бялізны, бацька быў бакеншчыкам на Дняпры, але ён памёр даволі рана – калі Леаніду было 12 гадоў.

Пасля заканчэння пачатковай школы Леанід перайшоў у другі клас гімназіі, дзе правучыўся тры гады, і пасля конкурснага іспыту быў залічаны ў Калегію Паўла Галагана. Гэтую сярэднюю навучальную ўстанову закрытага тыпу заснаваў у 1871 г. у Кіеве грамадскі дзеяч і мецэнат Рыгор Галаган у памяць пра памерла-